

TWEEMAAL HET BRUSSELS KAMERTONEEL

TUBUTSCH (BOB DE MOOR EN LUCAS VANDERVOST, NAAR EEN NOVELLE

VAN ALBERT EHRENSTEIN)

José DELAMEILLEURE

"Er bestaat geen kunst zonder genoeg. Dat geldt ook voor de eindeloze kruisigingen, zondvloed en Bethlehemse kindermoorden" beweert Hans Magnus Enzenberger in de Zevende Zang van zijn gedicht De ondergang van de Titanic. Met die zevende zang besluit Bob De Moor meestal zijn solotheatertje Tubutsch¹. Het fragment dient als sleutel tot de voorstelling. In die zevende zang vertelt een schilder over zijn werk "Het laatste avondmaal" ("vijfeneenhalf bij krap dertien meter, een heidens karwei, maar erg goed betaald"). Toen het werk voltooid was kreeg de schilder allerhande lastige vragen te verwerken over het waarom van dit en het hoe van dat. "Mijne heren, sprak ik, dit alles heb ik geheel voor mijn eigen genoeg verzonnen".

Bob De Moors Tubutsch is gebaseerd op de in 1911 verschenen gelijknamige novelle van de Oostenrijkse expressionistische schrijver Albert Ehrenstein (1886-1950). Die novelle maakt van de voorstelling echter maar goed één derde uit. De rest hebben acteur De Moor en regisseur Lucas Vandervost eraan toevoegd, allicht geheel voor hun eigen genoeg, maar ook tot groot genoeg van de theaterliefhebber.

Dat Vandervost deze voorstelling regisseert mag geen toeval heten. De hele vertoning ademt dezelfde sfeer als Honger, een soloproject waarvoor Vandervost in het seizoen 1983-84 steevast lovende recensies kreeg. De gelijkenis tussen Honger en Tubutsch is treffend. Net als Tubutsch

is Honger op een novelle gebaseerd, meer bepaald op Honger van Knut Hamsun. Vandervost en De Moor acteren allebei speels en erg op het publiek gericht en ook inzake thematiek lopen de stukken parallel. Overigens zou Ehrenstein een fel bewonderaar van het werk van Hamsun geweest zijn.

In Tubutsch voert Albert Ehrenstein een wereldvreemde man ten tonele, Karl Tubutsch, die niets bezit, op zijn naam na. Buiten dit uiterlijk gegeven is er niets; naar eigen zeggen is hij uitgehold, leeg van binnen. Wat hij voelt is de zwakheid van een mens na een aanslepende ziekte, de leegheid van een schrijver na het voltooiën van een groots werk. In De Moors Tubutsch niets van dat alles. Tubutsch heeft nooit iets gedaan, en zal ook nooit iets zinsvols uitrichten, ook al maakt hij af en toe plannen. Toch heeft hij ambities, al zijn ze bescheiden. "Vroeger droomde ik van roem. In slapeloze nachten overvalt mij de vraag: wat is de kleinste berg ter aarde? Ik zou hem graag als eerste beklimmen". Die roem is hem evenwel nooit te beurt gevallen. Spijt heeft Tubutsch daar niet over, hij heeft immers geen gevoelens. Dat laatste beurt hij dan wel meer. Ten einde raad hoopt hij kiespijn te krijgen, zodat hij tenminste één gevoel zou hebben dat hij kan cultiveren.

Maar aangezien hij leeft moet hij toch de tijd zien zoek te brengen. Dus gaat hij solliciteren, niet om werk te vinden maar als tijdverdrijf. Verder voert hij ook zeer wetenschappelijke onderzoeken uit, die hem in staat moeten stellen een aantal wereldschokkende zekerheden te poneren. Zo heeft hij na lang speuren ontdekt dat geen enkel zoogdier groen is. Dezelfde onzegbare inspanningen getroost hij zich om er achter te komen of alle agenten uit hun mond een geur van rozewater verspreiden. Na veel snuffelen blijkt slechts één agent die verwerpelijke eigenschap te bezitten, maar "duidelijk werd vastgesteld dat elke be-

trokkene een snor heeft". Ook al gedreven door wetenschappelijke honger gaat hij 's avonds in het park op een bank zitten naast een verliefd koppeltje. Dat moet hem toelaten een statistiek op te stellen over de tijd die verstrijkt tussen de eerste zoen en de eerste omhelzing.

Heimelijk hoopt hij op die manier ook contact te krijgen met zijn medemens. De personages van Ehrenstein zijn immers doorgaans wanhopig eenzaam en bezitten een geringe contactvaardigheid. Toch doet Tubutsch zijn best. Hij voert hele conversaties met zijn schoenlepel (Philip heet die), bouwt een intieme relatie op met een hond en zoekt zelfs toenadering tot een schillenpaard. Hij treft het alweer slecht. Uitgerekend met hem wil het paard niet in gesprek gezien worden. Ook met mensen kan hij maar niet in contact komen. Hij gaat in een restaurant eten met roze glacé handschoenen aan, in de hoop een vraag uit te lokken over die hebbelijkheid. Niemand vraagt hem echter iets. Om dezelfde reden gaat hij over straat lopen met zijn schoenlepel in bruin pakpapier gewikkeld. Wanneer hij in een park zit verzoekt hij kinderen hem te vragen hoe laat het is. Dat bewijst dat hij onmisbaarder is dan andere oude mannen die hun tijd in het park slijten. Ten langen leste hoopt hij zelfs in zijn huis of op straat overvallen te worden. Dat alles wordt verhaald met het voor Ehrenstein typische bittere cynisme.

Tubutsch' levenservaring laat hem toe in te zien dat het leven compleet zinloos is, dat alles relatief is, dat alles verwisselbaar is met om het even wat. Zo vervaagt de grens tussen wat een grote gebeurtenis en wat een louter fait divers is. "Als iemand mij zou vragen wat ik gisteren heb meegemaakt dan zou mijn antwoord zijn: Gisteren? Gisteren is een van mijn schoenveters gebroken!" Wanneer twee vliegen in zijn inktpot verdrinken vraagt hij zich af wat hun doodsoorzaak geweest kan zijn. Pleegden ze soms zelf-

Bob De Moor in "Tubutsch"

moord, als een Romeo en Julia van het vliegenrijk? Of hielden ze een "helse klopjacht op een verloren stuifmeelkorrel?". Hij besluit dat de twee vliegen bij hun soortgenoten ongetwijfeld een grote roem moeten genieten. De dag na zijn gruwelijke ontdekking is Tubutsch stomverbaasd in de kranten niets te lezen over hun heroïsche dood. Hij troost zichzelf met de gedachte dat dit wereldschokkend nieuws allicht te laat op de redacties binnengelopen is. Die zin voor relativiteit etaleert hij ook wanneer een kennis hem ervan op de hoogte stelt dat zijn vrouw weliswaar weggelopen was maar al vlug terugkeerde. Zoiets kan Tubutsch niet verwonderen. Immers, zelf heeft hij ook een tijdlang met een vulpen geschreven, maar ten slotte greep hij terug naar de ballonnen. Het verschil tussen belangrijk gegeven en detail wordt nog kleiner wanneer hij twee winkels naast elkaar ziet.

"Naast een winkeltje waar paraplu verkocht worden is er een literatuur...slijterij.

Op grote stroken papier, de top tien van de allernieuwste succesboeken.

En wat verder, op even grote papierstroken wordt het nieuwe haringseizoen aangekondigd.

De naam van de roos...

Verse sprot...

Een geniale synthese van de westerse grootstad".

Daardoor vervagen boek, haring en paraplu, en ze worden eigenlijk alleen maar verschillende uitingen van dezelfde materie.

Tubutsch wordt gesterkt in die zekerheid wanneer hij vaststelt dat een dronkeman zonder verpinken de essentie van Schopenhauers theorieën kan bedenken, daartoe alleen aangezet door een flinke dosis Riesling. Misschien was Schopenhauer wel dronken toen hij zijn stellingen formuleerde. Tubutsch is nu zeker. Wijs, krankzinnig of dronken, het is allemaal hetzelfde. Onaangenaam en aangenaam zijn synoniemen: "Iets monsterachtigs verwacht ik, of tenminste iets aangenaams".

De levensvisie van een man met dergelijke inzichten kan niet anders dan nihilistisch zijn: "Het leven. Wat een groot woord! Ik stel mij het leven voor als een serveerster die vraagt wat ik bij mijn worstjes wil, mosterd, mierikswortel of augurkjes". De tragiek van Tubutsch' leven is dat hij altijd mosterd kiest wanneer het augurkjes moesten zijn. De dood stelt hij zich voor als een clown. Sterven is dan ook niets bijzonders: "Rolluiken vallen neer, men ziet niets meer van de straat..." Tubutsch houdt overigens van het vergankelijke, en om het nog vergankelijker te maken zal hij alles wat hij schrijft in het vervolg met potlood noteren.

De Tubutsch die in de voorgaande paragrafen beschreven staat is hoofdzakelijk de Tubutsch van de novelle van Ehrenstein. De Tubutsch zoals Bob De Moor hem op de planken brengt is licht verschillend. Hoewel ook hij schuw en onzeker lijkt, wordt de onmogelijkheid tot communicatie hier veel minder nadrukkelijk gepresenteerd.

Een groot verschil is alvast dat Bob De Moor niet alleen Tubusch speelt maar ook verschillende andere personages. Door simpelweg een bril op of af te zetten wordt De Moor iemand anders. Zo is er de man Moosbrugger die de hoer in zichzelf vermoordt. Hij, net als Tubutsch in de novelle, doolt doelloos rond op straat, hoeken omslaand tot hij op zijn uitgangspunt terugkomt. Verder wordt nog Schnitzlers Reigen vernoemd, een verwijzing naar de wet van de eeuwige terugkeer van dezelfde dingen.

Die kringloop toont De Moor ook nog op een andere manier aan. Zijn voorstelling speelt zich af in Wenen, nu. Maar wanneer iemand op de planeet Mira, 72 lichtjaren van onze aarde verwijderd, kijkt naar het Wenen van nu, dan krijgt hij het Wenen van 72 jaar geleden te zien, het Wenen van Wittgenstein, Freud, Schnitzler en Ehrenstein. Daar koppelt De Moor de wens aan vast dat hij niet alleen binnen

72 jaar op Mira te beleven zal zijn. Het doet hem echter wel besluiten dat de waarden van het verleden in het heden liggen, en dat er nu eigenlijk geen waarden meer zijn. Dat bewijst hij met name door de taal onder de loepe te nemen. Zijn moeder, zo zegt hij, gebruikt altijd het foute woord voor de juiste zaak. Zo zegt ze stelselvast "Opruimen hé, wat is dat hier voor een oase!" Erger wordt het wanneer hij in een boulevardblad leest "Robert De Niro, de kameleon van het witte doek". Aangezien een kameleon zijn kleur aanpast aan die van de omgeving is Robert De Niro altijd wit (zoals het witte doek). De journalist bedoelt dus " hij is altijd anders " maar zegt in feite "hij is altijd hetzelfde". Wanneer men in een blad voor mensen die denken de zinsnede "een geniaal renpaard" gebruikt is het toppunt bereikt. De relativiteit en de waarde-loosheid van alles wordt ook bewezen wanneer blijkt dat het mopje van gisteren het ook vandaag nog doet, in tegenstelling tot de weersvoorspelling van gisteren.

Het aanvaarden van die relativiteit leidt tot pessimisme en de weigering te geloven dat we iets zinsvols kunnen verrichten. Het leven verloopt volgens een schema dat al sedert generaties vastligt. Je kan van je leven wel zeven variaties vertellen, maar het blijven variaties op eenzelfde thema, en dat thema is een zaak van de kalender. Vandaar dat het leven van een vernietigende vanzelfsprekendheid is.

Uit al het voorgaande zou je kunnen besluiten dat Tubutsch een bijzonder sombere aangelegenheid is. Thematisch is dat wel zo, maar om de bittere pil te slikken wordt de toeschouwer verwend met een flinke portie humor.

Uiteraard is daar de cynische humor van Ehrenstein bij, aangevuld met eigen vondsten van Bob De Moor en Lucas Vandervost. Ondanks de droevige thematiek speelt De Moor

veelal met de glimlach op de lippen, en de door hem gebruikte vertaling van Filip Vanluchene is stukken spitsier en vlotter dan de gepubliceerde versie van Hans Bakx. De humor strekt zich uit van banaliteiten ("toen piesen plassen werd is het gezeik begonnen", "Wiener Schnitzler") tot erg verfinde woordspelingen ("het laatste avondmaal ... een heidens karwei", "Al 15 jaar ben ik aan het vermageren. Tot er niets meer van me overblijft en ik een aankomende waarde wordt".) Als verpozing slaat Bob De Moor af en toe aan het croonen, op muziek van rijzende ster Johan De Smet. De Moor speelt voortdurend naar het publiek toe. Wanneer toeschouwers op zijn goocheltruc reageren met "mo" zegt Bob De Moor hen dat bij de eerstvolgende gelegenheid na. De toeschouwer wordt ook de hele tijd op het verkeerde been gezet. Bob De Moor gaat op een stratenplan van Wenen staan en zegt "Dit is Wenen". Daarop reikt hij de hand aan iemand in de zaal en zegt "En toch ben ik hier". Vakmanschap. Op het einde maakt hij het helemaal goed. Terwijl hij een obscene gebaar maakt, bekent hij "Mijn naam is Karl Tubutsch... NIET".

Inderdaad, Bob De Moor is Tubutsch niet, net zomin als hij Moosbrugger is, of het meisje van 13. Bob De Moor speelt wel al die rollen, en een groot deel van de voorstelling gaat precies over acteren en het theater. Er zijn doorheen de opvoering zo'n 20-tal verwijzingen naar theater of spelen. Het begint al bij de tweede zin die Bob De Moor uitspreekt: "Ik zou liever vanavond Tubutsch niet spelen". Op bepaalde momenten schakelt hij de acteur gelijk met een misdadiger: "En dan weet u wellicht dat sommige misdadigers niet aan de verleiding kunnen weerstaan zichzelf te kwellen tot groot vermaak van het publiek". Net zoals het plegen van een volmaakte misdaad een bijna onuitvoerbare taak is, is het brengen van goed toneel een schier bovenmenselijke opgave. "Ik zou U iets willen zeggen. Als ik kan vertellen wat ik wil is het fantastisch. Als ik het niet

kan had ik het beter niet gedaan". Spelen is ook niet altijd nodig. Nadat hij een scène half verteld, half uitgebeeld heeft zegt hij "Ja, nu moet ik het niet meer spelen". Met toneelscholen lijkt hij niet zoveel op te hebben: "En ik besloot drie jaar voor acteur te studeren... te studeren... En nu? Nu maar afleren..." Of kun je toneelspelen niet aanleren, moet het een gave zijn die je bij je geboorte meekrijgt? "Ik heb altijd al het talent gehad om woorden van een ander op zo een manier te brengen dat ze lijken te ontstaan op het moment van uitspraak... het is geen prestatie, ik heb het talent altijd gehad". Over de creativiteit en originaliteit van de kunstenaar hangt hij een negatief beeld op. " En als je dan al een dichter bent, een meester van het woord, je blijft een bedelaar die als een volleerde naäper stemmen laat opklinken... Als het dan al niet de stem van een ander dichter is om je eigen leegte te overstemmen, je gebrek aan eigen stem".

De voorstelling groeide allicht uit De Moors behoefte om te ontdekken hoe eigen zijn stem is, waar hij staat als acteur en wat hij kan. Na Tubutsch mag hij echter gerust zijn. Hij zal niet alleen binnen 72 jaar op Mira te beleven zijn, hij is het ook nu, en hier. Hoe relatief hier en nu ook mogen zijn.

NOOT.

¹ Tubutsch door het B.K.T. ging in première op 7 maart 1985.